

Fašismus nařizuje – demokracie se ptá

Eliška Jungová

Fascism orders - democracy inquires

Abstract: The above was the front page slogan under which the periodical Public Opinion appeared in the years 1946 - 1948. Its publisher was the Czechoslovak Institute for Public Opinion Research. The monthly was intended for both the professional as for the general public. It was published with 15 to 34 pages. It contained theoretical and methodological articles by foremost Czech sociologist as well as by international representatives of the field. It contains plentiful information about international cooperation between institutes of public opinion research and about Europe and World conferences of the time. In the section "Research at Home" there appear extended analyses as well as brief reports about current Czech research. The section "Research Abroad" brings manifold research information concerning both various topics and different countries. The last issue of the monthly appeared in January 1948 and the Institute was abolished in 1950. In spite of the complicated political situation, the publishers and authors of the periodical strove to maintain the journal's profile as a theoretical popularizing periodical in a democratic state.

Keywords: monthly Public opinion, Czechoslovak Institute for Public Opinion Research 1946-1950

„Fašismus nařizuje – demokracie se ptá“ - s tímto mottem vycházel v letech 1946 - 1948 oborový časopis Veřejné mínění. Jeho vydavatelem byl Československý ústav pro výzkum veřejného mínění, který byl na jaře 1946 zřízen jako oddělení I. odboru ministerstva informací. Původním záměrem bylo ústav osamostatnit přijetím zvláštního zákona, avšak k tomu nikdy nedošlo. Po celou dobu své činnosti si podržel statut oddělení. Významnou roli při vzniku tohoto pracoviště sehrál spisovatel Josef Kopta, který byl v té době přednostou I. odboru ministerstva informací. Byl ostatně autorem motto časopisu [Adamec 1996: 49]. Jak později uvádí, k nápadu ho vlastně inspirovala informace o záměrech jednoho z „otců“ výzkumu veřejného mínění George Gallupa založit výzkumnou organizaci také v Praze.¹ Z pozdějších zaměstnanců ústavu se na jeho vzniku podíleli hlavně jeho budoucí ředitel Bohuš Pospíšil a pracovník výzkumu Čeněk Adamec. Jednalo se o malé pracoviště s pěti odbornými a dvěma technickými zaměstnanci. Ti se zabývali výlučně výzkumem, neboť využívali technického a organizačního zázemí ministerstva. Tazatelská síť cca 300 externích spolupracovníků byla koncipována tak, aby mohly být souběžně prováděny dva výzkumy. Tazatelé pracovali výlučně v českých zemích a v budoucnu se počítalo i s výzkumy na Slovensku. Soubor dotázaných (zpravidla v rozsahu tisíc osob) byl vybírán kvótní metodou (podle tehdejší terminologie „gallupovskou“). V průměru se uskutečnily 1-2 výzkumy měsíčně. Byly to tzv. omnibusy, složené z více tematických bloků. V únoru 1948 na ústav dopadla restriktivní opatření. Byl odloučen od ministerstva, omezen počet jeho pracovníků a stanoven zákaz publikační činnosti. I když se výzkumy prováděly až do jara 1950, nesměly být publikovány. Téhož roku byl ústav pro nepotřebnost zrušen [Adamec 1996: 21-29].

Charakter a struktura časopisu Veřejné mínění

Tento měsíčník byl v Evropě v době svého vzniku jediným oborovým časopisem věnovaným veřejnému mínění. Jak uvá-

dí Adamec, pouze francouzský ústav vydával periodikum *Sondage*, které se většinou omezovalo na strohá sdělení vlastních zjištění, zejména pomocí tabulek a grafů. Časopis byl určen odborné i laické veřejnosti, novinářům a sloužil také jako jedna z forem komunikace mezi ústavem a tazateli. „Naším cílem bylo dosáhnout jisté rovnováhy mezi odborností a snahou o popularizaci. Značný prostor byl ponecháván pracovníkům ve společenských vědách, překladům, ale současně žánrům vzbuzujícím pozornost a zájem“ [Adamec 1996: 49]. Šéfredaktorem byl novinář Milan A. Tesař, odpovědným redaktorem Čeněk Adamec a vedoucím redakční rady Bohuš Pospíšil. Náklad bohužel není znám. Časopis vycházel ve dvou ročnících - první od srpna 1946 do srpna 1947 a druhý ročník od října 1947. Poslední vydání je z ledna 1948.

Základní obsahová struktura měsíčníku zůstává po celou dobu zachována. V první části, zpravidla v rozsahu 5-7 stran, jsou soustředěny nejzávažnější příspěvky čísla. Rubrika *Z našich výzkumů* mívá 6-10 stran, rubrika *Výzkum za hranicemi* 2-5 stran. Po celý první ročník je časopis otevírán úvahou Josefa Kopty a editorialem. Za informacemi o výzkumech následuje rubrika *Castigat*, obsahující kritická vyjádření redakce, dále rubrika *Pište nám s dopisy čtenářů i tazatelů*. Rubrika *Hlasy tisku* ve dvou číslech cituje z novin pasáže týkající se založení nebo činnosti ústavu. Snaha učinit časopis přitažlivým se odráží v rubrice *Perličky z výzkumu*. Občas jsou uveřejněny kreslené vtipy, anekdoty či krátké verše. Časopis je prokládán drobnými kresbami. Ty jsou často žertovným pohledem na téma výzkumu. Ve druhém ročníku zůstávají tři hlavní bloky a objevuje se nový typ článku *Člověk pod lupou*, „jakási protiváha kvantitativního přístupu, který v činnosti ústavu zcela převažoval“ [Adamec 1996: 66]. Zachovány jsou drobné kresbičky a používají se i nápadité grafy. V obou ročnících jsou publikovány knižní novinky a vyskytují se reklamy, často zaměřené na knihy a časopisy.

Typy odborných a popularizačních statí

I když v první části časopisu je někdy publikován rozbor výsledků zásadnějšího výzkumu, většina textů je zaměřena na teoretické či metodologické otázky a na výzkumnou praxi ústavu. Mezi autory teoretických statí se objevují významné osobnosti české sociologie té doby. Například Arnošt Bláha² publikoval ve dvou číslech teoretickou stať zabývající se charakterem a funkcemi veřejného mínění [Bláha 1946a, Bláha 1946b]. Zdeněk Ullrich³ ve třech pokračováních konfrontoval pojetí veřejného mínění v liberálních teoriích se sociologickým charakterem tohoto fenoménu [Ullrich 1947a, Ullrich 1947b, Ullrich 1947c]. Pracovníci ústavu se v teoretických pracích zamýšlejí nad vymezením veřejného mínění pro potřeby empirického zkoumání, jeho skupinových charakteristik a odlišnosti od davu. Objevuje se i stať věnovaná psychologickým přístupům [Rameš 1947]. Řada popularizujících článků osvětluje metodologii výzkumu. Bohatě jsou zastoupeny statí zahraničních autorů, často představitelů světového „výzkumnictví“⁴. Například dva příspěvky George Gallupa se týkají způsobu kladení otázek v dotazníku. Zajímává je koncepce pětirozměrné stavby otázek. [Gallup 1947a]. Vychází z poznatku, že postoje nelze dostatečně měřit jednou otázkou a předkládá schéma několika po sobě jdoucích dotazů, z nichž každý zjišťuje jiný aspekt mínění. Další Gallupova stať se zamýšlí nad dodnes aktuálním problémem zpětného vlivu zveřejňovaných volebních výzkumů na změnu názorové hladiny ve společnosti [Gallup 1947b]. V časopise se též objevují příspěvky z příbuzných oborů empirického výzkumu. To je například charakteristika průzkumu poslechu rozhlasu či informace o výzkumu trhu. Adamec zveřejňuje též statí o kvalitativní metodologii [Adamec 1946a] a o využití sociologických výzkumů ve všech fázích výroby filmů v USA [Adamec 1947a].

Popularizační články pracovníků ústavu se často věnují jeho praxi - zejména informacím o výběru dotázaných, anonymitě dotazování a zpracování dat, profesním i etickým požadavkům na práci tazatelů. Důvody pro masivní popularizaci oboru byly dvojí. Jednak šlo o tehdy zcela neznámou metodologii hromadného sběru dat. Za druhé bylo třeba překonávat nedůvěru občanů - potenciálních respondentů - k výzkumům, které se často týkaly politických či citlivých společenských témat. Zajímavým dokladem je Adamcova stať *Psycho-sa strachu jako překážka výzkumu* [Adamec 1946b]. Reaguje na vysoký podíl odmítnutí rozhovorů při prvním politickém výzkumu⁵ a interpretuje nedůvěru dotázaných jako pozůstatek protektorátní zkušenosti občanů. Tomu nasvědčují uvedené citáty z dopisů tazatelů, i když se objevují i takové, které vyjadřují obavy z budoucího politického vývoje: „Nedůvěřuji a věřím v tom čertovinu, zvláště když ministr informací je komunist“⁶. Objektivita a nadstranickost výzkumů i samotného časopisu byla zdůrazňována od počátku jeho vydávání. „Jsme institucí nadstranickou a výzkumy provádíme naprosto objektivně a na vědeckém podkladě. Jsme nástrojem demokracie, sloužícím potřebám lidu a pracujeme jen k jeho prospěchu“ [Tesař 1946].

Politická témata samozřejmě byla podstatnou součástí časopisu. Zrcadlila se ve zprávách o výzkumech u nás i v zahraničí. Časopis byl prokládán citáty politiků a významných vědeckých osobností, které se vztahovaly k otázkám demokracie či

výzkumu veřejného mínění. Mezi českými politiky se i Klement Gottwald vyjadřuje k potřebnosti empirického výzkumu: „tento vědní obormůže být úspěšným nástrojem demokracie, neboť jí umožňuje orientovati se poměrně rychle a spravedlivě o mínění a stanovisku v nejrůznějších otázkách.“ [Rozhovor 1947]. Od 7. do 10. čísla prvního ročníku byly v časopise zveřejňovány rozhovory s předními představiteli Národní fronty. V čísle 7 je to předseda vlády, v dalších číslech pak ministři zdravotnictví, školství a průmyslu.⁷ Vždy v souvislosti s informacemi o výzkumu, který ústav na dané téma provedl.

Doklady o mezinárodní spolupráci

Z dnešního pohledu skutečně překvapuje bohatství informací ze zahraničí. Je zřejmé, že ústav se pevně usazoval ve světové obci „výzkumců“. Lze těžko posoudit, zda spojení našich společenských věd s evropským a světovým kontextem bylo obecnějším rysem té doby, či zda se jednalo o jedinečné aktivity pracovníků ústavu, zejména Čenka Adamce. Jako zahraniční voják v Británii se během druhé světové války seznámil s tamním výzkumem veřejného mínění. Svých zkušeností i kontaktů využil již jako člen přípravného výboru ústavu. Později se účastnil řady mezinárodních konferencí a v roce 1947 absolvoval, spolu s Ivanem Videnem, tříměsíční stáž na universitě v Princetonu (NJ) pod vedením Hadleye Cantrila [Adamec 1996: 41]. Výrazná mezinárodní spolupráce ústavu se odráží i v časopise. Jsou zde nejen zmíněné teoretické a metodologické statí zahraničních autorů a pravidelná rubrika *Výzkum za hranicemi*. Objevuje se také řada zpráv z konferencí. Tak se například dozvídáme, že v roce 1946 byla mezi evropskými soukromými organizacemi uzavřena dohoda o koordinaci mezinárodního výzkumu s cílem dosáhnout srovnatelnosti výsledků a byl dohodnut záměr uspořádat mezinárodní konferenci [Světové 1946]. Kongres se uskutečnil v lednu 1947 v Paříži pod patronací francouzského ústavu. Posuzoval stav „výzkumnictví“ z mnoha hledisek metodologických i praktických, věnoval se též úvahám o veřejném mínění jako univerzitním oboru. Účastníci se dohodli na společné publikaci výsledků, mezinárodní spolupráci při společných výzkumech, sdílení dat z výzkumů i na sjednocování kritérií práce [Adamec 1947b]. V květnu téhož roku se v Londýně konala konference organizací Gallupovy sítě, na níž byli představitelé Čs. ústavu pozváni jako hosté a účastnili se zasedání technické a metodologické povahy. Na konferenci byl oceněn i časopis *Veřejné mínění*. „Je dnes jedinou revuí v Evropě, která nachází v problematice veřejného mínění hlavní obor studia“ [Gallupova 1947]. Místem světových konferencí té doby byly Spojené státy. První se konala v Center City (Colorado) v létě 1946. Druhá byla v září 1947 ve Williamstonu, Massachusetts. Účastnili se jí zástupci 13 evropských zemí včetně Československa. [Víden 1947a]. Na této konferenci také vystoupil „Čechoslovák dr. Karel Náprstek, přednosta sekce pro výzkum mínění při Organizaci spojených národů“ s úvahou o možné účasti OSN na mezinárodním výzkumu [Adamec 1947c].

Všemi zprávami o zahraničních akcích prostupují dvě témata. Jedním je právě mezinárodní výzkum. Jemu je věnována také řada dalších metodologických či organizačních statí. Do tohoto kontextu také patří další aktivita časopisu - zve-

řeňování poměrně detailních informací o výzkumných ústavech v Evropě. Například o ústavu v Británii, Francii, Belgii nebo Maďarsku. Uvedena je též shrnující stať o amerických organizacích [Vrabec 1947].

Druhým nesporně zajímavým tématem je organizační forma ústavů a v této souvislosti zejména statut Čs. ústavu. Brzy po válce už byly v Evropě konstituovány dva hlavní typy výzkumných organizací. Jednak čistě podnikatelské subjekty. Často byly součástí gallupovského řetězce a rozhodně pro ně bylo závazné využívání stejných metod a technik výzkumu. Forma napojení na „mateřskou“ organizaci byla velmi různá, od ekonomických vazeb po volnou dohodu o používání jména. Vedle subjektů gallupovské sítě vznikaly další nezávislé komerční instituce a často souběžně působily v jedné zemi [Viden 1947b]. Druhou organizační formou byly instituce vzniklé na akademické půdě. Těch bylo podstatně méně. Například belgický ústav vznikl dohodou čtyř univerzit a v jeho čele byli akademičtí činitelé [Lambert 1947a]. Adamec uvádí jako třetí typ organizační statut čs. ústavu – začlenění do státního aparátu. Zřejmě se jednalo o jedinečnou variantu, neboť v celém časopise není adresná zmínka o podobné organizaci. V budoucí východní Evropě vedle nás fungoval pouze maďarský ústav, který byl ale podnikatelským subjektem podle gallupovského vzoru [Lambert 1947b]. Naše situace na mezinárodních fórech vzbuzovala pozornost i obavy z politických tlaků. O tom ostatně svědčí zveřejněný rozhovor s ředitelem francouzského ústavu při jeho návštěvě v Praze. Neobává se přímého falšování dat. Možné státní zásahy vidí hlavně v pokládání „krotkých“ otázek, v publikaci jen takových výsledků, které nepoškozují zájem státu [Ústav 1946]. Nicméně na mezinárodních konferencích byla produkce ústavu dobře hodnocena a zmiňovány i kladné stránky organizačního začlenění. Například výzkum postojů k náboženství se měl stát inspirací pro mezinárodní šetření. [Adamec 1947b]. Na světové konferenci ve Williamstonu byla „oceněna možnost našeho ústavu provádět časté obecně důležité výzkumy; to je u jiných ústavů obvykle vyloučeno, není-li takový výzkum některými zájemci zakoupen“ [Viden 1947b].

Intenzivní mezinárodní kontakty umožňovaly časopisu bohatě naplnit rubriku Výzkum za hranicemi. Některé z publikovaných dat dokonce pocházely i ze společných mezinárodních výzkumů. Například ústavy gallupovy sítě v šesti zemích položily identické otázky o postojích občanů vůči Německu. Dotazování proběhlo v USA, Kanadě, Velké Británii, Dánsku, Francii a Holandsku [Mezinárodní 1947]. Pokud jde o národní výzkumy, rubrika přináší velmi pestrý obrázek jak z hlediska témat tak autorských zemí. Z politických výzkumů je mnoho informací věnováno vztahům mezi státy a národy, častým obsahem jsou reakce občanů na životní úroveň a na podmínky v jednotlivých zemích. Objevuje se celá plejáda dalších, společensky závažných témat. Zpravidla jde o citaci otázek a strukturu odpovědí, často i v podrobnějším třídění. Jsou uváděny výzkumy prakticky z celé západní Evropy, včetně menších zemí jako např. Finska, Belgie, Holandska. Dále americké, kanadské, brazilské a mexické výzkumy. Objevují se i výsledky maďarského ústavu.

Československé, respektive české výzkumy

Čs. ústav pro výzkum veřejného mínění po celou dobu své existence zůstal oddělením ministerstva informací. K tomu patřil i předpoklad, že výzkumy bude provádět pouze „v zemi české a moravskoslezské“. V Bratislavě měla působit podobná instituce, a to „při pověřenectvu informací a osvěty“ [Adamec 1966: 22]. Záměr provádět dotazování také na Slovensku je v časopise několikrát komentován, dokonce je publikován text na toto téma [Herich 1946]. I když na Slovensku byly různé kroky podniknuty, až k praktické realizaci nevedly. Škála publikovaných témat v rubrice Výzkum u nás se tedy výlučně týká českého prostředí. Některým tématům byla věnována rozsáhlejší pozornost. Jmenujme například výzkum postojů k náboženství, publikovaný v září 1946 [Náboženství 1946], šetření k dvouletému hospodářskému plánu z října téhož roku [Dvouletý plán 1946], názory na černý trh z března 1947 [Černý 1947] nebo na populační politiku z října z téhož roku [Více 1947]. Výzkum bydlení úřednictva z prosince 1947 je publikován jako odborný text s hlubší analýzou a interpretací [Výzkum 1947]. Zajímavá je prezentace výzkumu postojů českých občanů k Organizaci spojených národů, jež Čs. ústav provedl v rámci mezinárodní spolupráce. Výsledky, zveřejněné v listopadu 1947 [Spojené 1947], byly doplněny hlavními informacemi o OSN, včetně mapky členských států [Organizace 1947]. V časopise se objevují také analytické stati se statistickými údaji, jejichž autorem je V. K. Barvínek. Tématicky navazují na provedené výzkumy a týkají se např. populačního vývoje, kriminality, alkoholismu, ale přináší i meteorologické informace z období velkého sucha. Nejvíce statistických dat se však týká výsledků voleb z roku 1946.

Vůbec první rozsáhlejší informací je článek o nejznámějším předvolebním výzkumu ústavu, pozoruhodném i podle dnešních kritérií. Jednalo o dvě šetření provedená krátce před volbami, které se konaly 26. května 1946. Zejména druhý z výzkumů (dotazování probíhalo zhruba dva týdny před volbami) se v odhadu zisků politických stran zmyšlil maximálně o jedno procento. V mezinárodním srovnání se tak zařadil mezi nejpřesnější volební výzkumy té doby. V souvislosti s článkem v prvním čísle časopisu v srpnu 1946 byl otištěn též „v kartogramu přehled jednotlivých soudních popř. správních okresů, ve kterých ta která strana dostala nejvíce hlasů.“ [Předpověděli 1946]. Další statistické údaje, týkající se voleb, jsou zveřejněny i později. Vedle obsáhlejších textů se v rubrice objevují i stručnější informace. Někdy jsou to komentovaná čísla, jindy přesná citace otázek a struktura odpovědí. Jen málokdy se data omezovala na celý soubor. Většinou byly uváděny údaje podle sociálního, demografického či geografického rozložení. Metodologické informace o velikosti vzorku či době dotazování se až na výjimky nevyskytují.

Jak dokládají další texty, ústav vedle klasických výzkumů veřejného mínění používal i jinou metodologii, zejména obsahovou analýzou. Zveřejnil například přehled hlavních témat dne ve čtyřech politických denících v říjnu a listopadu 1946, včetně kvantifikace plochy textů zaměřených na dvouletý plán [Co hodnotí 1947]. Kvantitativní obsahová analýza byla též použita na rozsah informací o kultuře či sportu [Kolik plochy 1946].

Závěrem

Měsíčník *Veřejné mínění* vycházel rok a půl, od srpna 1946 do ledna 1948. Je třeba podtrhnout, že v časopise se po celou dobu jeho trvání neobjevují výzkumy, z nichž by byl patrný rostoucí politický a ideologický tlak té doby. Naopak dokumentují objektivitu a nadstranickost jejich obsahu i provedení. Z odborných statí lze jako ideologicky zaměřené hodnotit pouze jediný příspěvek [Konečný 1947].⁸ Možná v důsledku politického vývoje se v průběhu doby proměnila obsahová skladba časopisu. Druhý ročník byl víc zaměřen na teoretické a metodologické statí a na informace z výzkumů. Velká část textů se týká mezinárodní spolupráce. Zcela mizí vstupní politická úvaha a editorial, také kritická rubrika *Castigat* a dopisy čtenářů. Je tak zdůrazněn odborný charakter tohoto oborového časopi-

su. Zřetelně se ukazuje snaha jeho editorů a přispěvatelů zapojit československý empirický výzkum do rychle se rozvíjejícího vědeckého zkoumání veřejného mínění v poválečné Evropě. Není bez zajímavosti, že ještě v letním dvojčísle v roce 1947 se píše o podnětu, vyšlém z pařížské konference, uspořádat příští mezinárodní setkání dní setkání v Praze. „Náš ústav vítá tuto možnost, která mu zároveň dává i příležitost uvést na toto shromáždění na československé půdě i další ústavy, které, doufejme, budou zakládány v ostatních slovanských státech střední a jihovýchodní Evropy“ [Viden 1947b]. Měsíčník si po celou dobu své existence zachoval charakter odborně popularizačního periodika v demokratickém státě. To nesporně svědčí o profesionalitě i osobní statečnosti jeho tvůrců.

literatura

- Adamec, Čeněk. 1946a. „Příklad kvalitativního rozboru.“ *Veřejné mínění* 1 (4-5): 3-6.
- Adamec, Čeněk. 1946b. „Psychosa strachu jako překážka výzkumu.“ *Veřejné mínění* 1 (2): 4-6.
- Adamec, Čeněk. 1947a. „Filmová výroba a sociálně psychologický výzkum.“ *Veřejné mínění* 2 (3): 3-4.
- Adamec, Čeněk. 1947b. „Kongres ústavů pro výzkum veřejného mínění.“ *Veřejné mínění* 1 (7): 3-4.
- Adamec, Čeněk. 1947c. „Výzkum veřejného mínění a mezinárodní spolupráce.“ *Veřejné mínění* 2 (4): 3.
- Adamec, Čeněk. 1996. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Historie minulých vlád*. Online dokument vlády ČR. Dostupné z <http://www.vlada.cz/cs/vlada/historie/prehled/1945-1960/default.html> (staženo 20.10.2008)
- Bláha, Arnošt. 1946a. „Veřejné mínění.“ *Veřejné mínění* 1 (3): 2-3.
- Bláha, Arnošt. 1946b. „Veřejné mínění.“ *Veřejné mínění* 1 (4-5): 2-3.
- Co hodnotí politické deníky jako hlavní událost dne 1946. *Veřejné mínění* 1 (4-5): 16-17.
- Černý trh 1947. *Veřejné mínění* 2 (2): 7, 10.
- Dvouletý plán 1946. *Veřejné mínění* 1 (3): 9-10.
- Gallup, George. 1947a. „Pětirozměrný plán stavby otázek.“ *Veřejné mínění* 2(11-12): 3-5.
- Gallup, George. 1947b. „Neusnadňuje výzkum favoritům vítězství?“ *Veřejné mínění* 2 (2): 3-4.
- Gallupova konference 1947. *Veřejné mínění* 1 (10): 3.
- Herich, Cyril 1946. „Možnosti výzkumu na Slovensku.“ *Veřejné mínění* 1(3): 5.
- Kolik plochy věnují deníky kultuře a sportu 1947. *Veřejné mínění* 1 (6): 11.
- Konečný, Petr. 1947. „Výchova občanů a výzkum veřejného mínění.“ *Veřejné mínění* 1 (11-12): 2-3.
- Kopta, Josef. 1947. „Jak jsme začínali.“ *Veřejné mínění* 2 (1): 1.
- Lambert, J. 1947a. „Belgický ústav.“ *Veřejné mínění* 1 (9): 6.
- Lambert, J. 1947b. „Maďarský ústav.“ *Veřejné mínění* 1 (7): 5-6.
- Mezinárodní výzkum 1947. *Veřejné mínění* 1 (7): 16.
- Náboženství v životě českého člověka. *Veřejné mínění* 1 (2): 8-12.
- Organizace spojených národů 1947. *Veřejné mínění* 2 (2): 15.
- Předpověděli jsme výsledek voleb 1946. *Veřejné mínění* 1(1): 7-11.
- Rameš, Jaroslav. 1947. „Psychologické základy výzkumu veřejného mínění.“ *Veřejné mínění* 1 (6): 2-3.
- Rozhovor s předsedou vlády 1947. *Veřejné mínění* 1 (7): 2.
- Spojené národy 1947. *Veřejné mínění* 2 (2): 8-9.
- Světové veřejné mínění 1946. *Veřejné mínění* 1 (3): 8.
- Tesař, Milan. 1946. „Editorial.“ *Veřejné mínění* 1(2): 1.
- Ullrich, Zdeněk. 1947a. „Veřejné mínění z hlediska sociologie.“ *Veřejné mínění* 1 (8): 3-4.
- Ullrich, Zdeněk. 1947b. „Veřejné mínění z hlediska sociologie.“ *Veřejné mínění* 1 (9): 3-4.
- Ullrich, Zdeněk. 1947c. „Veřejné mínění z hlediska sociologie.“ *Veřejné mínění* 1 (10): 6-7.
- Ústav státní nebo soukromý? 1946. *Veřejné mínění* 1.(3): 6.
- Více dětí 1947. *Veřejné mínění* 2 (1): 12-14.
- Viden, Ivan. 1947a. „Druhá mezinárodní konference výzkumu veřejného mínění.“ *Veřejné mínění* 2 (3): 1-2.
- Viden, Ivan. 1947b. „Mezinárodní vztahy ústavů pro výzkum veřejného mínění.“ *Veřejné mínění* 1 (11-12): 8-9.
- Vrabec, Vlastimil. 1947. „Výzkum veřejného mínění v USA.“ *Veřejné mínění* 2 (2): 5-6.

- ¹ „Snad nebude na škodu vzpomenout, že intelektuální původce tehdy velice usiloval o rychlé uskutečnění českého výzkumnictví, neboť v létě toho roku četl ve francouzských novinách o výroku amerického profesora Gallupa, že se chystá podle svých amerických vzorů založiti obdobné ústavy v Bruselu, Římě, Paříži a Praze“ [Kopta 1947: 1].
- ² Inocenc Arnošt Bláha (1879-1960), sociolog, univerzitní profesor působící v Brně.
- ³ Zdeněk Ullrich (1901-1955), sociolog a statistik, působil jako docent a později profesor na pražské Filozofické fakultě UK.
- ⁴ Pro obor se v časopise používá termín „výzkumnictví“, pro jeho pracovníky označení „výzkumci“.
- ⁵ Výzkum byl proveden v březnu 1946 a týkal se postojů k místním národním výborům. Měl charakter cvičného výzkumu. Velká pozornost byla věnována zprávám tazatelů o tom, jak byli dotázanými přijati.
- ⁶ Ministrem informací byl v letech 1945–1953 Václav Kopecký [Historie].
- ⁷ Předsedou vlády Národní fronty v letech 1946–1948 byl komunist Klement Gottwald, ministrem školství a osvěty Jaroslav Stránský (národní socialista), ministrem průmyslu Bohumil Laušman (sociální demokrat) a ministrem zdravotnictví lidovec Adolf Procházka [Historie].
- ⁸ Petr Konečný vystřídal v roce 1947 Josefa Koptu na postu přednosta I. odboru ministerstva informací [Adamec 1966: 43]

Eliška Jungová pracuje jako odborný asistent Institutu komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK. Zabývá se výzkumem veřejného mínění a jeho rolí v demokracii, vztahem médií a masové komunikace. Externě přednáší na FF UK. Lze ji kontaktovat na adrese: jungova@fsv.cuni.cz

Editace odpovědi na výzkumný dotaz

Jiří Vinopal

Survey answer editing

Abstract: The article stands as the fourth part of a series about the question answering process during standardized surveys and elaborates the phase of editing the response. Major moments and processes are explained that affect the shape of final answer at this stage and the narrow relationship of these facts to the nature and quality of survey data is pointed out. Step by step those phenomenons like rounding of numerical answers, the effect of answering scales in terms of its range, frequency, polarity or response order are elaborated and facts like response styles, range-frequency effect or positivity bias are mentioned. In the end, the problem of social desirability and its influence onto final answer is addressed, as well as some opportunities of elimination. Described aspects are related mainly to the distinction between factual and attitudinal questions, nonetheless in the course of presentation there are mentioned also particularities of some other question formats.

Keywords: survey methodology, survey interview, survey question, editing

Jak bylo v předchozích částech seriálu několikrát zmíněno, dosažení rozhodnutí ještě není definitivní tečkou za procesem zodpovídání výzkumného dotazu. V poslední fázi kognitivních procesů musí respondenti takto dosaženou odpověď většinou ještě nějakým způsobem upravit. Například je třeba výsledek hledání v paměti a rozhodování přizpůsobit některé z možností, kterou nabízí dotazník, nebo se respondent rozhodne svou výpověď modifikovat k sociálně přijatelnější podobě. Také v této fázi tedy dochází k přímému vlivu kognitivních aspektů na podobu výsledné odpovědi a také zde je tedy vhodné zkoumat, které procesy a faktory mohou odpověď ovlivnit a jaké dopady to může mít na povahu a kvalitu dat získaných v rámci dotazníkového šetření.

Jak se již stalo v předchozích částech obvyklým, je i zde možno se přidržet jednoduchého rozdělení výzkumných dotazů na takové, v nichž je respondent dotazován na fakta a události, a ty, jimiž je vyzván k vyslovení nějakého postoje nebo hodnocení. Kromě tohoto základního lze však otázky typologizovat také dalšími způsoby a do větších detailů. Jiné tradiční rozlišení například dělí otázky na otevřené, ponechávající respondentovi možnost vlastní formulace odpovědi, uzavřené, které jej nutí vybrat si z nabízených variant, případně ještě polootevřené, které nabízejí několik možností, nicméně v případě jejich nedostatečnosti může respondent uvést vlastní vyjádření. Otevřené otázky pak mohou být dále děleny na tako-